‘Ik vrees dat Black Lives Matter een hype is’

Dichteres Lisette Ma Neza is een *posjemoesjka* – Russisch voor vraagal. Tegenwoordig vraagt ze zich vooral af hoe ze de gewonde zwarte zielen kan helpen helen, en hoe schrijvers haar kunnen helpen leven. ‘De juiste boeken zijn voor mij een uitnodiging om weer mens te zijn.’

Door **Katrien Steyaert** Foto's **Kristof Vadino**

Ze was de eerste. De eerste vrouw, de eerste vrouw van kleur, de eerste Nederlandstalige, de eerste amper negentienjarige die Belgisch kampioen slampoetry werd. Als Lisette Ma Neza er nu, drie jaar later, op terugblikt, heeft ze het over een mengelmoes aan emoties. Euforisch om de overwinning. Fier op dat revolutionaire. Maar ook triest. 'Ik was die Hollandse – ik ben opgegroeid bij Breda – die in de voorafgaande Kunstbende-wedstrijden al alle prijzen had gestolen.' En vermoeid. 'Het was de zoveelste keer dat ik aan mijn ouders probeerde te bewijzen dat ik met kunst iets kon bereiken.'

Ze vertelt het, in de zon op het terras van Passa Porta, zonder zwaarte. Ze heeft al geleerd de medaille te keren. 'Het positieve is dat het me als tiener vooruit duwde. Ik begrijp het nu ook wel. Mijn mama wilde me het liefst in haar kangoeroebuidel opbergen, omdat kunstenaar zijn voor haar gelijkstaat met een onzeker bestaan. In de Rwandese context waarin ze is opgegroeid, was het talent van de troubadour superbijzonder, maar die troubadour was wel de enige van het dorp die niet zelfvoorzienend was. Papa is minder bezorgd.'

Uw vader stopte u elke avond in met Rwandese verhalen.

'Ja, heerlijk. Kinyarwanda *(de nationale taal van Rwanda, red.)* zit vol mooie formuleringen. Als iemand overleden is, zeg je *"yitabye Imana"*, wat zoveel betekent als "hij heeft God beantwoord". Dat is toch prachtig? Rwandees blijft mijn thuistaal, waarin ik meteen de woorden vind voor lakens en kussenslopen, terwijl ik die in het Nederlands moet opzoeken. Ik raak ook altijd in de war door huishoudtermen zoals *pollepel* of *staafdinges*.'

Als kind sliep u nochtans met een woordenboek naast uw bed.

'*(lacht)* Ik was gefascineerd door die eigenwijze, af en toe best wel wijze, wegwijzende taal, zoals ik later dichtte in mijn "Ode aan de taal". Toen ik wat ouder werd, kocht ik bij Kruidvat goedkope Franse en Engelse woordenboekjes om daarin bijvoorbeeld *flabbergasted* te markeren – wow. Rond mijn veertiende schreef ik een lang gedicht vol van die fantastische, bijna onvertaalbare woorden.'

Zoals?

'*Cafuné*, een Portugees woord voor zachtjes strelen door het haar van je geliefde. Keimooi. Ik was er vervolgens zes jaar niet mee bezig, tot ik in Brazilië na een poëzie-optreden van mij zat te kletsen met een jongen en die het op een gegeven moment zei. Ik had niks gesnapt van wat hij zei, maar *cafuné*!' *(giechelt)*

'*Posjemoesjka* is nog zo'n onvertaalbaar woord dat helemaal bij mij past. Het is Russisch voor iemand die maar blijft vragen stellen. Niet dat ik vastloop in een eeuwige zoektocht naar antwoorden, ik zet gewoon graag een vraagteken achter de meeste dingen. "Is dit wel echt zo? Kan ik het misschien anders bekijken?"'

We gaan door

Ma Neza doet het voortdurend, de dingen bevragen, zeggen dat ze het misschien (nog) niet weet, maar het wordt nooit vervelend. Daarvoor lacht en sprankelt ze te veel.

'De eerste weken van de lockdown voelde ik me lang niet zo bruisend', vertelt ze. 'Daar zat ik dan, op de bank bij mijn vader. Mijn vrienden en ik namen samen wel online danslessen, herinnerden elkaar aan gezellige autoritjes, en toch had ik het zwaar. Die liefde die nergens heen kon ... Ik was ook bang dat corona alle verhalen opslokte. Gelukkig kwam mijn creativiteit snel en vanzelf weer boven. Sluit mij op in een kamer met alleen een plant en ik maak van die plant een kunstwerk, door goed te observeren en dan te experimenteren met klanken. Poëzie is mijn natuurlijkste expressievorm.'

Heeft het te maken met de vrijheid ervan? Maud Vanhauwaert vindt het zalig dat je na elke regel het roer kunt omgooien.

'*(knikt)* Het is niet per se chaos in mijn hoofd, maar ik maak wel heel snel associaties. Ook als ik verhalen vertel aan vrienden, spring ik van de hak op de tak. In poëzie kan dat. Het is wie ik ben, hoe ik denk, hoe ik dingen verwerk.'

Moet u ook de littekens van uw ouders verwerken? Ze maakten in 1994 de genocide mee.

'Als jong meisje wist ik niet eens dat ik verwekt ben in Afrika, maar geboren ben in Europa. Ik besefte niet dat mijn gezin Rwandees was en dus anders dan de rest van de families in Breda. Het duurde tot mijn tiende, toen ik voor het eerst naar Afrika reisde en zag dat er een land was zoals mama en papa. Ze hadden er toen al veel over verteld. Superleuke verhalen, over hun zorgeloze kindertijd. Pas later drong tot me door dat de genocide ook een deel van hun realiteit was.'

En van de uwe.

'Ja, het is als een kamer die er altijd zal zijn, maar waar ik voorlopig niet naar binnen durf. Het is gek, geweld is iets waarover ik veel wil lezen en schrijven – groot geweld, klein geweld, geweld dat in de slaapkamer gebeurt of wanneer je je knie in iemands nek zet – maar tel-

'Sluit mij op in een kamer met alleen een plant en ik maak van die plant een kunstwerk, door goed te observeren en dan te experimenteren met klanken'

'Rwandees blijft mijn thuistaal, waarin ik meteen de woorden vind voor lakens en kussenslopen, terwijl ik die in het Nederlands moet opzoeken. Ik raak ook altijd in de war door huishoudtermen zoals *pollepel* of *staafdinges*'

kens als ik naar die kamer in mijn hart stap, strijdvaardig, ervan overtuigd dat ik het allemaal wil weten, houdt iets me tegen. Ik hoor de geluiden in de kamer en denk: neeneenee. Ik lees boeken over Rwanda, herken in de personages mijn moeder, tante of grootmoeder en denk: neeneenee.'

U draaide als studente aan Sint-Lukas een documentaire over uw grootmoeder in Rwanda.
'Ja, en daar merkte ik nog eens dat ik afstam van een volk dat tegenslag na tegenslag weer overeind komt, dat weet: zonder regen geen groei. Mijn oma is ook zo. Na elke toegeving van verdriet, rouw of gemis, zei ze heel snel: "Maar we gaan door."'

Is dat wat *humura* betekent? U had het onlangs op Facebook over dat Rwandese woord dat 'onze ouders zeggen wanneer er angst in onze lijven opborrelt. Rustig, zeggen ze dan, wanhoop niet'.
'Stel het je zo voor: mijn ouders zijn te voet op de vlucht en hebben mijn zus, toen nog een klein meisje, aan hun hand wanneer ze hard begint te huilen. Het zijn de tranen die mijn ouders eigenlijk zelf hebben, maar ze zeggen troostend tegen het kind: "*Humura*, het komt goed." Ik schreef die Facebookpost tijdens een reis die ik maakte omdat ik dus zo'n posjemoesjka ben en van mijn oma wilde weten: "Wat geef je ons mee in dit leven?" Haar antwoord was liefdevol: "Je moet niet doen alsof de pijn er niet is, maar wel slikken en voortgaan." Die overdracht van ervaring vind ik belangrijk.'

Meisje van dualiteiten

Het verklaart het vuur waarmee de slampoetry-artiest de microfoon grijpt. Of ze het nu heeft over racisme of over *limerence*, die staat van verliefde betovering waarin ze geregeld verzeilt, of ze nu op Radio 1 een brief aan Adil voorleest, de jongen die in april om het leven kwam tijdens zijn vlucht voor een coronacontrole, of ze slamt op uitnodiging van Tom Lanoye tijdens de startshow van de Poëzieweek, altijd geeft Lisette Ma Neza verhalen door alsof er echt iets op het spel staat.

'Ik was me er al vroeg van bewust dat ik goed was met woorden, maar dan had ik de keuze: wat doe ik daarmee? Ik heb natuurlijk dagen waarop mijn emoties eruit moeten, maar die gedichten hou ik voor mezelf, *they don't make sense for someone else*. Wat ik op het podium breng, gaat voorbij dat ventileren. Mijn sterkste slam-stukken, die mensen soms tot tranen brengen omdat ik precies hun gevoel heb verwoord, gaan altijd over iets dat mij heel erg dwars zit. Zodanig dwars dat ik lang moet zoeken naar woorden.'

'Het laatste halfjaar broed ik op getuigenissen van Rwandese vrouwen zoals je vindt in *De mannen die mij hebben vermoord (boek uit 2011 met getuigenissen van Rwandese slachtoffers van verkrachtingen tijdens de genocide, red.)*. Ik weet nog niet in welke vorm ik het zal doen, maar ik vind het superbelangrijk om hun verhalen, hoe verschrikkelijk ook, te laten horen.'

Beschouwt u dat als uw verantwoordelijkheid?
'Ik vind het toch naarder om dat leed niet uit te spreken dan om het bestaansrecht te geven. Dat is het mooie aan slampoetry-avonden: zoveel realiteiten krijgen er een plaats en al wie erbij is, luistert.'

Hebt u het gevoel dat de Black Lives Matter-beweging een momentum creëert?
'Goh, eerlijk? Ik vind het fijn dat het verhaal van George Floyd zoveel gedeeld wordt, en dat mijn lied voor hem, "I can't breathe", duizenden keren bekeken wordt, maar ik vrees dat het een hype is, net als #MeToo drie jaar geleden. Kom nu met zo'n verhaal en een deel van de zaal gaapt: "Wééral #MeToo." Bij George Floyd heb ik dus niet de hoop dat het iets groots blijft, daarvoor werden dat soort zaken de afgelopen jaren te snel zijverhaaltjes.'

Dat klinkt bijna cynisch.
'Ja? Shit! Dat wil ik niet, maar ik moet toegeven dat ik tegenwoordig lijd aan *racial battle fatigue*. Als iemand me voor de zoveelste keer vraagt hoe het is om zwart te zijn, denk ik: nee, dit put me uit. Deze zomer zei ik het voor het eerst luidop: er zijn zoveel dingen waarover ik kan praten, poëzie, liefde, wandelen, planten, waarom dan altijd over mijn huidskleur? Het voelde als een nieuw soort activisme: alleen nog schrijven over waar ik zin in heb. Dat had ik altijd gedaan, tot ik in 2016 in Brussel kwam studeren en voelde dat ik eerst moest vertellen waar ik vandaan kwam alvorens mensen die niet mijn zussen zijn wilden luisteren. Ik was het privilege kwijt om alle aspecten van mijn leven te delen.'

Tegelijk schrijft u: ik begrijp dat we eerst onze verhalen moeten claimen.
'Ja, ik ben een meisje van dualiteiten. Het liefst wil ik niet schrijven over zwart-zijn, vrouw-zijn, dekolonisatie, maar iets in mij zegt dat dat niet kan. Dat ik toch die kamer in moet om tot de essentie te komen. Ik zou dat kunnen uitstellen omdat ik moe ben, maar over vijf jaar zal die kamer er nog zijn. Ik moet begrijpen welk standpunt wij innemen voor ik verder kan.'

De dubbelheid komt terug in uw nawoord bij *Being imposed upon*, een pas verschenen bundel met reflecties van zeventien zwarte, Belgische vrouwen.
'Soms was ik het met hen eens, soms snapte ik ze niet, en uiteindelijk doopte ik mijn epiloog "Een zucht naar meer". Ik zucht, want ik ben klaar met al die vragen, en tegelijk wil ik nóg meer weten. Het blijft een worsteling. Moet ik het spandoek van de pijn – *Hey, we're still hurting!* – blijven omhooghouden? ▸▸

'Ik moet toegeven dat ik tegenwoordig lijd aan *racial battle fatigue*. Als iemand me voor de zoveelste keer vraagt hoe het is om zwart te zijn, denk ik: nee, dit put me uit'

Ik weet het niet. Ik denk dat ik voortaan niet mijn gezicht keer naar hen die achter het geweld staan of het niet willen zien, maar naar hen die geweld zijn aangedaan. Tegen hen zeg ik: "Hoe helen we, hoe gaan we verder?"'

Zwijgen om te spreken

Voor één keer lijkt ze een antwoord op het spoor. Het begint met de 'L' van liefde en literatuur.

'Op mijn veertiende vroeg ik mijn moeder wat haar belangrijkste levensles was.' Ze lacht. 'Wat een vraag! Maar mijn moeder gaf antwoord, verdrietig en krachtig tegelijk: "Wees altijd lief voor mensen, zelfs al zijn ze dat niet voor jou." Ik merk dat al mijn teksten van daaruit vertrekken, ook mijn slam over #MeToo, ook mijn brief aan Adil. De eerste vertrekt vanuit de liefde voor mezelf en de vrouwen om me heen, de tweede vanuit de liefde voor de moeders van slachtoffers van politiegeweld. Ik schreef: "Adil, sommige witte mensen noemen het woede, maar eigenlijk is het gewoon gemis." Zelfs boosheid komt voort uit liefde, want het is een uiting van gekwetstheid en dus van iets dierbaars dat op het spel stond.'

Is lezen brandstof voor de ziel?

'Zeker. Tijdens de lockdown heb ik veel gehad aan *Brieven aan een jonge dichter* van Rainer Maria Rilke. Het leerde me dat je moet schrijven, los van hoe de feedback daarop klinkt. Je woorden moeten gewoon authentiek zijn. Rilke toonde me ook dat je moet leven, want poëzie is de momentopname van dat leven. Zijn brieven gaan over liefde, connectie, seks, trauma's – alles, eigenlijk.'

Rilke is een witte man die bijna een eeuw geleden overleed ...

'... in wie ik me toch herken. Dat is inderdaad meestal niet zo. Zelfs in een keigrote bibliotheek heeft 90 procent van de boeken niets te maken met het lichaam waarin ik zit. Daardoor voelt het alsof ik in de kunst niet besta. Mijn verhaal is niet verteld. Ook als ik zelf een hoofdpersonage schep en schrijf "ze loopt naar de supermarkt", dan zal geen enkele lezer mij voor zich zien, tenzij ik tussen haakjes zet: (zwart meisje, veel vlechtjes, Afrikaanse rok).'

'Op het podium wil ik alles kunnen zeggen, zelfs het allerkwetsbaarste, om een connectie te krijgen met mijn publiek, maar privé zwijg ik vaak.'

'Weet je, ik schrijf altijd voor mijn kleine zusje – mijn echte, tienjarige zusje Janelle, maar ook metaforisch voor al mijn zusjes in de wereld. Zij moeten in boeken voorbeelden vinden, geschreven door iemand die het van binnenuit beleeft.'

Raken we hier aan de discussie over cultural appropriation?
'Iedereen mag van mij dit soort verhalen lezen en er iets bij voelen, u mag ze zelfs schrijven. Maar als mijn kleine zusje enkel uw teksten vindt, zal ze niet het gevoel van openbaring hebben dat ik kreeg van mijn literaire grote zussen: Chimamanda Ngozi Adichie, Bernardine Evaristo, Radna Fabias. Zij helpen mij mijn complexe identiteit iets beter te begrijpen.'

'Pas op, het is niet dat ik daar constant mee zit. Leven in dit zwarte vrouwenlichaam is superchill van binnenuit, maar als ik denk aan hoe er van buitenaf naar gekeken wordt, raak ik helemaal in de war. Mijn grote zussen schrijven precies vanuit dat lichaam, zo eerlijk en kwetsbaar dat ik denk: ah, ik mag er wel zijn. Ze nodigen me uit om weer mens te zijn.'

Wat een compliment.
'Ja, boeken kunnen iets veranderen, hoe traag ook. Maya Angelou is nog zo'n sterke ziel. Ik vergeet nooit hoe ze in een interview over *Ik weet waarom gekooide vogels zingen (het eerste deel, uit 1969, van haar beroemde autobiografie, red.)* vertelt dat ze als achtjarig meisje verkracht werd door de vriend van haar moeder en dat ze die man luidop dood wenste. Toen hij niet veel later echt doodging *(hij werd vermoord, wellicht door Angelous ooms, red.)* besliste ze zichzelf te *muten*. Vijf jaar lang zweeg ze, omdat ze dacht ze dat haar stem dodelijk was. Tot ze klaar was om die stem op een andere manier te gebruiken. Dat vind ik zo sterk. Ik praat nu wel veel, maar tegelijk kom ik uit een Rwandese cultuur van zwijgzaamheid.'

Wat houdt die in?
'We mogen gezellig zitten te kletsen, maar als er echt iets aan de hand is, houd je dat voor jezelf. Als meisje moest ik ook in de eerste plaats opgroeien tot een gehoorzame jongedame. Tegelijk was er mijn Nederlandse context, waarin je altijd direct moet zijn, zelfs al is dat niet diplomatisch. Die twee clashen bij mij. Op het podium wil ik alles kunnen zeggen, zelfs het allerkwetsbaarste, om zo een connectie te krijgen met mijn publiek, maar privé zwijg ik vaak, zeker in traumatische periodes. Dan praat ik pas met mijn vrienden als het voorbij is.'

'Zelfs in een keigrote bibliotheek heeft 90 procent van de boeken niets te maken met het lichaam waarin ik zit. Daardoor voelt het alsof ik in de kunst niet besta. Mijn verhaal is niet verteld'

Is dat recentelijk nog gebeurd?
'Ja, toen ik in Brussel kwam wonen. Ik vind deze stad een geweldig enigma. Ik leerde hier te houden van de geur van dubbelgebakken frieten en werd verliefd op de vervreemding. Maar ik kwam er hier ook achter dat mijn persoonlijke geschiedenis sterk verweven is met het koloniale verleden. Ik was hier niet langer dat meisje uit Breda dat zich niet anders voelt dan haar witte vriendinnen. Dat was heftig.'

'Een halfjaar heb ik moeten nadenken en lezen, en pas daarna had ik de juiste woorden om mijn verdriet en boosheid te delen met anderen. Misschien is dat een rode draad bij mij, net zoals bij Maya Angelou: ik zwijg tot ik uiteindelijk weet hoe ik moet spreken.' ■

Lisette Ma Neza performt op 29 augustus in het Rainbowhouse in Brussel en op 19 september op de seizoensopening van KVS.